

«ԸՆԴ ԵՂԵԳԱՆ ՓՈՂ ԾՈՒՄ ԵԼԱՆԵՐ»

Posted on June 9, 2021 by Keghart

Category: [Opinions](#)

(Հայերենը կը գուարճանայ շարքեն)

Դոկտ. Արմենակ Եղիայեան, Պեյրուզ, 26 Մայիս 2021

Հեռաւոր բարեկամ մը կը գրէ, թէ ի՞նչ կը նշանակէ «ծխատեր». ծո՞ւխն ալ տեր կ'ունենայ... Է՛հ, ի՞նչ ըսեմ այս օրերուն... մօտիկ անցեալին ոչ մէկ հայ, մասնաւորաբար պուրճ-համմուտցի, նման հարցում պիտի ուղղէր, քանի բոլորն ալ գիտէին ծուխ-ին, ծխական-ին ու ծխատեր-ին նշանակութիւնները, իսկ այսօր իմ գաւակներս իսկ չեն ճանչնար այս բառը, – մինչ իրենք գիտնալու յաւելեալ պատճառ ունին, վասնզի քահանայի շառաւիղ՝ ծոռ են, – ա՛լ ուր մնաց միւսներունը:

Աւելի քան երկու հազար տարիէ ի վեր ծուխ բառը ունեցած է այն նշանակութիւնը, որ ունի ան ներկայիս, օրինակ՝ կրակին ծուխը: Մեր Գողթան հին երգերէն մէկուն մէջ կը գտնենք՝

«Ո՛ւ տայր ինձ գծուխն ծխանի

Եւ գառաւօտն Նաւասարդի,

Չվագելն եղանց, գվարգելն եղջերուաց.

Մեք փող հարուաք եւ թմբկի հարկանեաք»:

Այս եղաւ Արտաշէս աշխարհակալ արքայի վերջին խօսքը, երբ ան օտար հողի վրայ մահացու վերք ստացաւ դարան մտած թշնամիներէ եւ իյնալով ձիւն՝ փչեց վերջին շունչը:

Ուրեմն այստեղ երեւցողը պարզապէս ծխանի, այսինքն՝ ծխնելոյզի ծուխն է, այն ծուխը, որ կ'արձակէր ամէն հայու տան թոնիրը, մասնաւորաբար առտուն, երբ տան երեցը, ընդհանրապէս՝ մամիկը, կը փորձէր վերարձարձել անոր անթեղը, այսինքն՝ մասամբ տակաւին չմարած կրակին կենդանութիւն տալ՝ նոր փայտ կամ թրիք աւելցնելով թոնիրին մէջ, ինչ որ անխուսափելի, բայց եւ շատ հաճելի ծուխ մը կ'արտադրէր:

Յատկանշական է, որ աշխարհակալ արքան, որ կեանքի բոլոր փառքերը տեսած ու անցուցած էր, -- ան յունական բանակի փայլուն զօրավար էր անցեալին, -- հիմա, մահամերձ վիճակին, վերջին կամ միակ յիշածը կ'ըլլայ ծխանի ծուխը եւ...

Նաւասարդեան առաւօտը իր խաղերով՝ եղնիկներու վազքը եւ եղջերուներու վարգը, ինչպէս նաեւ հնչող փողերն ու զարնուող թմբուկները:

* * *

Ապա նկատեցէք գեղարուեստական կառոյցը քառատողին:

Երրորդ տողին մէջ մէյ մը կ'ըսէ վագել, քիչ անդին՝ վարգել, որ հոմանիշ է վագել-ին, որով կը խուսափի կրկնութենէ: Նոյն խուսափումը եղնիկ եւ եղջերու բառերով. ասոնք

Մտաւորապէս նոյն անասունն են՝ ծաւալի աննշան տարբերութեամբ: Կրկնութենէ խուսափումը կը գտնենք չորրորդ տողին մէջ եւս, ուր հոմանիշ են հարուաք (սա՝ «հարուլ» բայն է) եւ հարկանէաք (այս ալ՝ «հարկանել» բայն է), որոնք նոյնանիշ են, կը նշանակեն զարնել:

Որքա՛ն պիտի տափակնար այս գոհարը, եթէ կրկնուէին վազել, եղնիկ, հարուլ բայերը եւ դուրս ձգուէին եղջերու, վարգել, հարկանել բառերը: Եւ երգիչը լա՛ւ գիտեր այդ:

Որքա՛ն նուրբ ճաշակ ունեցած է ան, որ ոչ դպրոց գացած էր, ոչ ոճաբանութիւն սորված էր, ոչ ալ «Չարթօնք»-ի խմբագիր եղած էր: Ռամիկ ժողովուրդի գեղջուկ զաւակ՝ ցեղային ներքին թելադրանքով շարադրած է զայն, որովհետեւ այդպէս տեսած ու լսած է իր շրջապատէն՝ ուսուցիչներէն, հօրմէն ու պապէն: Փութամ լրացնել՝ անոնք թե՛ կը յօրինէին, թե՛ կ’եղանակաւորէին, թե՛ կ’երգէին: Պետք էր սպասել անելի քան 22 դար, որպէսզի քաղաքակիրթ Եւրոպան chansonnier-ներ ունենար, – ինչպէս Ազնաւուրն էր, – ինչ որ օրին ունեցած են մերոնք:

Ասոնք մեր ցեղի ոգեղէն կառոյցի անխորտակ ու բնորոշ ցուցանիշերն են:

* * *

Քրիստոնէութիւնը մեր լեզուին մէջ յառաջացուց բառային եզրերու հսկայ քանակութիւն մը՝ գոհացնելու համար քրիստոնէական նոր կենսածէրը (Պարոյր Աղապաշեան պիտի ըսեր՝ կացութեամբ): Այս կարիքը գոհացուց մէկ կողմէ՝ վերիմաստաւորելով արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող բառերը՝ երկիմաստ կամ բազմիմաստ դարձնելով զանոնք, միւս կողմէ՝ փոխ առնելով օտար՝ յունական, ասորական, եբրայական բառերու ճոխ օժիտ մը:

«Ծուխը» կը պատկանի այս երկուքէն առաջին խումբին:

Արդարեւ, սովորական ծուխ բառը, իր ընթացիկ նեղ սահմաններէն դուրս գալով, հետզհետէ սկսաւ նշանակել ու խորհրդանշել նաեւ ամբողջութիւնը այն տունին, ուրկէ կը բարձրանար ան. այլ խօսքով՝ ծուխ սկսաւ կոչուիլ նաեւ տուն-ընտանիք միաւորը: Ուրեմն հայ հոգեւոր հովիւը՝ քահանան, իր խնամքին յանձնուած գիւղը կը հաշուէր ծուխերով. իւրաքանչիւր տուն իր պատասպարած ընտանիքով մէկտեղ կը կազմէր մե՛կ ծուխ: Բայց ահա, իմաստային զարմանալի ընդարձակումով մը, ծուխ կը կոչուի նաեւ ամբողջութիւնը այն տուն-ընտանիքներուն՝ տուեալ գիւղին կամ թաղամասին կամ որեւէ բնակատեղիի: Իսկ անոր ծառայող քահանան կը կոչուի ծխատեր, որուն յատկացուած բնակարանը կը կոչուէր ծխատուն, իսկ ծուխի անդամները կը կոչուէին ծխական:

Ծանօթ.— Ծուխը յարաբերաբար նեղ հասկացութիւն է եւ պետք չէ շփոթել թեմով, որ անելի լայն, ընդարձակ հասկացութիւն է ու կը կոչուի նաեւ վիճակ. սա կրնայ ըլլալ ամբողջ քաղաք մը, նահանգ մը, մինչեւ երկիր մը, որ սկզբունքով պետք է հովուի

Եպիսկոպոսով մը:

* * *

Անշուշտ բացառուած չէ, որ ուրիշ բարեմիտ ընթերցող մըն ալ հարցնէ՝ հապա եթէ տուեալ տունը թոնիր, ուրեմն՝ ծուխ չունենար... Նման կացութիւն պատկերացնել համարեա բացառուած էր: Հայկական բարձրաւանդակի մէջ կարելի չէր հրաժարիլ թոնիրէն եւ անոր... ծուխէն: Թոնիրը հայու տունին բաբախուն սիրտն էր. նախ անոր մէջ է որ կ'եփուէր ու կը տաքցուէր օրուան կերակուրը, ուրեմն ան ամբողջ օրը պէտք է տրամադրելի, գէթ վերարձարծելի վիճակի մէջ ըլլար: Թոնիրը անզանցառելի էր մանաւանդ Հայաստանի ձմեռին դեմ պայքարելու համար. միայն թոնիրով կարելի էր բաւարար ջերմութիւն ունենալ՝ դիմագրաւելու համար դուրսը կուտակուած թանձր ձիւնը, որ երբեմն օրերով, եթէ ոչ շաբաթներով, կը մնար ու արգելք կ'ըլլար Նոյնիսկ ելքի դռան բացուելուն ու արտաքին աշխարհին, թէկուզ անմիջական դրացիին հետ հաղորդակցելուն:

Կար թոնիրը վառ, գէթ առկայծ պահելու ուրիշ պատճառ մըն ալ, որ կրակ ունենալու դժուարութիւնն էր. բոլորովին մարած թոնիրը վառելը բարդ հարց էր : Վաղ անցեալին մեր գիտցած լուցկին գոյութիւն չունէր, որքան ալ լուցկի բառը թոնիրին չափ հին ըլլար: Ան մեր այսօրուան գիտցածը չէր, այլ դիւրավառ բոյսի, մասնաւորաբար սունկի պատրաստուկ մըն էր, որ աբեթ կը կոչուէր. զայն բռնկեցնելու համար՝ պէտք էր կայծհանով, որ մետաղի պզտիկ կտոր մըն է, զարնել կայծքարին ու աբեթը բռնել արձակուած կայծին դեմ: Շատեր, այս միջոցները չունենալով, դրացիէն, երբեմն հեռաւոր ծանօթէն կրակ կ'առնէին ու կը բերէին իրենց տունը:

Այսպիսի խստաշունչ եղանակներուն է, որ թոնիրը իր շուրջ կը հաւաքէր, կը միաւորէր, կը շաղկապէր ամբողջ ընտանիքը՝ մեծով ու պզտիկով, ուր անոնք մէկ կողմէ կը տաքնային ու միւս կողմէ կ'ունկնդրէին տան ամենէն տաղանդաւոր պատմողին, ընդհանրապէս՝ պապին կամ որեւէ մեծաւորի պատումները: Եւ այդ թոնիրներուն շուրջ է, որ ծնած, զարգացած ու ծաղկած են մեր բանաւոր ասքերը՝ աւանդներն ու հեքիաթները, աւանդագրոյցներն ու աւանդավէպերը, առասպելներն ու դիցավէպերը՝ Վահագնի ու Անահիտի, Հայկի ու Բելի, Արայի ու Շամիրամի, Արտաւազդի ու Դաւիթի, Արտաշէսի ու Արշակի եւ միւսներուն:

Թոնիրին ու անոր ծուխին շուրջ ալ կերտուած է Հայոց հնամեայ պատմութիւնը:

There are no comments yet.